

การท่องเที่ยวเชิงเกษตร: ถอดบทเรียนจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจาก
พระราชดำริสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดนครพนม

Agritourism: Lessons Learned from Huai Sai Royal Development Study
Center for Community-Based Tourism Development
in Nakhon Phanom Province

ชลิดา ช่วยสุข¹ ปิยะพงษ์ นาไชย^{1*} สุริยันต์ สุรเกรียงไกร¹ ปิยธิดา รัตนราม² และอดิชาติ อุปพงษ์³
Chalida Chuaysook¹ Piyapong Nachai^{1*} Suriyan Surakriangkrai¹ Piyatida Rattanarama² and
³Atichat Uppapong

¹สาขาการท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมบริการ วิทยาลัยการท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมบริการ มหาวิทยาลัยนครพนม
จังหวัดนครพนม 48000 ²สาขาวิชาการจัดการ คณะวิทยาการจัดการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยนครพนม 48000

³สาขาวิชาพื้นฐาน วิทยาลัยธาตุพนม มหาวิทยาลัยนครพนม 48110

*Corresponding author: piyapongtsic@npu.ac.th

Received: date; November 2025 Accepted: date; November 2025 Published: date; December 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อถอดบทเรียนจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเพชรบุรี และสังเคราะห์เป็นโมเดลสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนในจังหวัดนครพนม การศึกษานี้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารวิชาการ รายงานการศึกษา และสถิติที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับการศึกษาดูงานในพื้นที่จริงของศูนย์ห้วยทราย การสังเกตกิจกรรมต่าง ๆ และการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบและผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ จากนั้นนำข้อมูลที่รวบรวมได้มาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิด ผลการศึกษาพบปัจจัยความสำเร็จ 5 ประการของศูนย์ห้วยทราย ได้แก่ การพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่สร้างความมั่นคงด้านอาหารก่อน การสร้างนวัตกรรมจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เพิ่มมูลค่าผลผลิต การจัดการทรัพยากรแบบหมุนเวียนที่ใช้พื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ การมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอน และการเป็นพหิพธันย์มีชีวิตที่ให้การเรียนรู้แบบครบวงจร บทความนี้ได้สังเคราะห์ออกมาเป็น "โมเดลเกษตรนำ ท่องเที่ยวตาม" ที่ประกอบด้วย 5 ส่วน ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับพื้นที่เป้าหมายในจังหวัดนครพนม โดยเฉพาะตำบลท่าค้อ อำเภอเมืองนครพนม ที่เป็นชุมชนท่องเที่ยวที่ได้รับมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากกรมการท่องเที่ยวแล้ว และมีศักยภาพด้านอัตลักษณ์วัฒนธรรม เมืองมรดกนครโบราณริมฝั่งโขง โมเดลนี้เน้นการวางรากฐานจากการเกษตรที่เข้มแข็งก่อนแล้วจึงบูรณาการการท่องเที่ยวเข้าไปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและกระจายรายได้สู่ชุมชนอย่างเป็นธรรม ซึ่งสอดคล้องกับบริบทของจังหวัดนครพนมที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมริมฝั่งโขงเป็นจุดเด่น

คำสำคัญ : การท่องเที่ยวเชิงเกษตร ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย การท่องเที่ยวโดยชุมชน ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดนครพนม

Abstract

This academic article aims to extract lessons learned from the Huai Sai Royal Development Study Center in Phetchaburi Province and synthesize them into a model for developing community-based agritourism in Nakhon Phanom Province. The study compiled information from academic documents, research reports, and relevant statistics, along with field study visits to the Huai Sai Center, observations of various activities, and interviews with staff and experts in royal initiative development. The collected data were then analyzed through content analysis and synthesized into a conceptual framework. The study identified five success factors at the Huai Sai Center: development following the Sufficiency Economy Philosophy that prioritizes food security, innovation creation from local wisdom that adds value to products, circular resource management that utilizes space efficiently, community participation in all stages, and functioning as a living museum providing comprehensive learning. The article synthesized an "Agriculture-First, Tourism-Follows Model" consisting of five bases, which can be applied to target areas in Nakhon Phanom Province, particularly Tha Kho Subdistrict in Mueang Nakhon Phanom District, a community tourism destination that has received the Community-Based Tourism Standard from the Department of Tourism and possesses significant potential in the cultural identity of the ancient Marukanakorn city along the Mekong River. This model emphasizes building a strong agricultural foundation before integrating tourism to create added value and distribute income fairly to communities, which aligns with Nakhon Phanom Province's context characterized by ethnic and cultural diversity along the Mekong River.

Keywords: Agritourism, Huai Sai Royal Development Study Center, Community-Based Tourism, Sufficiency Economy Philosophy, Nakhon Phanom Province

บทนำ

การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ผสมผสานกิจกรรมทางการเกษตรเข้ากับประสบการณ์การท่องเที่ยว โดยนักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้และมีส่วนร่วมในวิถีเกษตรกรรมของชุมชน ซึ่งสร้างรายได้เสริมให้แก่เกษตรกรและส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Flanigan et al., 2015) การท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีความสำคัญในฐานะเครื่องมือพัฒนาเศรษฐกิจชนบทที่ช่วยกระจายรายได้และลดความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบท (Barbieri et al., 2016) นอกจากนี้ยังเป็นกลไกสำคัญในการรักษาพื้นที่เกษตรกรรมและส่งเสริมการผลิตอาหารที่ปลอดภัย เนื่องจากเกษตรกรมีแรงจูงใจในการรักษามาตรฐานการผลิตเพื่อตอบสนองความคาดหวังของนักท่องเที่ยว (Tew & Barbieri, 2015) ในประเทศไทย การท่องเที่ยวเชิงเกษตรได้รับการส่งเสริมอย่างต่อเนื่องภายใต้นโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางการพัฒนา (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2566) ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้ง 6 แห่งทั่วประเทศถือเป็นต้นแบบสำคัญ

ของการพัฒนาแบบบูรณาการที่สามารถถอดบทเรียนเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรได้อย่างเหมาะสม (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2566) ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเพชรบุรี เป็นหนึ่งในศูนย์ศึกษาการพัฒนาที่มีความโดดเด่นและประสบความสำเร็จสูงในการบูรณาการเกษตรเข้ากับการเรียนรู้และการท่องเที่ยว ศูนย์แห่งนี้ตั้งอยู่บนพื้นที่เสื่อมโทรมเดิม 6,908 ไร่ ที่ได้รับการฟื้นฟูให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ด้วยการใช้หญ้าแฝกปรับปรุงคุณภาพดินและต่อยอดสู่เกษตรทฤษฎีใหม่แบบครบวงจร จุดเด่นสำคัญของศูนย์ห้วยทรายประกอบด้วย 5 ประการ ได้แก่ ประการแรก การพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นการสร้างควมมั่นคงด้านอาหารและพลังงานในชุมชนเป็นหลักก่อนขยายผลไปสู่กิจกรรมอื่น ประการที่สอง การสร้างนวัตกรรมจากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการนำของเหลือใช้ทางการเกษตรมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าสูง เช่น ถ่านชีวภาพ ถ่านอัดแท่ง และขนมเค้กชาโคล ซึ่งเป็นตัวอย่างของแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนและ Zero Waste ประการที่สาม การจัดการทรัพยากรแบบหมุนเวียนและเกษตรผสมผสานที่ใช้พื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด อาทิ การปลูกผักบุ้งหมุนเวียน 24 แปลงใน 24 วัน การเลี้ยงไก่บนพื้น และการปลูกพืชเศรษฐกิจหลากหลายชนิด ประการที่สี่ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกกระบวนการทั้งการวางแผน การดำเนินงาน และการกระจายผลประโยชน์ และประการสุดท้าย การพัฒนาเป็นพิพิธภัณฑ์มีชีวิตที่ประกอบด้วย 6 ศูนย์เรียนรู้ย่อยครอบคลุมทั้งด้านเกษตร ทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาชุมชน ซึ่งทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้แบบ One Stop Service สำหรับนักท่องเที่ยวและผู้สนใจจากสถิติผู้เข้าเยี่ยมชมศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายในช่วงปี พ.ศ. 2562–2567 พบว่ามีแนวโน้มที่น่าสนใจดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สถิติผู้เข้าเยี่ยมชมและผู้เข้ารับการอบรมศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ปี พ.ศ. 2562–2567

ปี พ.ศ.	จำนวนผู้เยี่ยมชม (คน)	จำนวนผู้เข้ารับการอบรม (คน)
2562	108,459	15,234
2563	42,187	6,892
2564	35,621	5,143
2565	89,234	12,456
2566	156,789	18,923
2567	206,834	23,567

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2568)

จากตารางที่ 1 แสดงให้เห็นแนวโน้มที่สำคัญของการเข้าเยี่ยมชมศูนย์ห้วยทราย โดยจำนวนผู้เข้าชมลดลงอย่างมากในช่วงปี พ.ศ. 2563–2564 อันเนื่องมาจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ที่ส่งผลกระทบต่อการเดินทางและการจัดกิจกรรม อย่างไรก็ตามหลังจากสถานการณ์คลี่คลายลง จำนวนผู้เข้าชมได้ฟื้นตัวอย่างรวดเร็วและเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยในปี พ.ศ. 2567 มีผู้เข้าชมสูงถึง 206,834 คน ซึ่งเพิ่มขึ้นเกือบเท่าตัวเมื่อเทียบกับปี พ.ศ. 2562 ก่อนเกิดการแพร่ระบาด สถิติดังกล่าวสะท้อนแนวโน้มการฟื้นตัวอย่างรวดเร็วหลังสถานการณ์โควิด-19

และการเติบโตอย่างต่อเนื่องของผู้สนใจเรียนรู้การพัฒนาตามแนวพระราชดำริ ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีของการพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรมให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ที่ยั่งยืน การเลือกศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายเป็นกรณีศึกษาสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในจังหวัดนครพนมมีเหตุผลสำคัญ 3 ประการ ประการแรก ทั้งสองพื้นที่มีฐานการเกษตรเป็นหลักของเศรษฐกิจ โดยจังหวัดนครพนมมีพื้นที่ทำการเกษตรกว่าร้อยละ 70 ของพื้นที่จังหวัด คล้ายกับพื้นที่ของศูนย์ห้วยทรายที่เคยเป็นพื้นที่เกษตรกรรมเสื่อมโทรม ประการที่สอง ทั้งสองพื้นที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดมาหลายชั่วอายุคน จังหวัดนครพนมมีชุมชนหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ริมฝั่งโขง เช่น ไทยโซ่ ไทกลาง ไทยวน เวียดนาม และลาว ซึ่งแต่ละกลุ่มมีภูมิปัญญาการเกษตรและหัตถกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ ในขณะที่ศูนย์ห้วยทรายได้บูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่ได้อย่างลงตัว ประการที่สาม ทั้งสองพื้นที่มีความต้องการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่ไม่ทำลายวิถีชีวิตดั้งเดิมแต่สร้างรายได้เสริมให้แก่ชุมชนอย่างเป็นธรรม ซึ่งสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นแนวทางการพัฒนาของศูนย์ห้วยทราย การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในจังหวัดนครพนมเผชิญกับความท้าทายสำคัญหลายประการ ประการแรก การขาดรูปแบบและแนวทางการพัฒนาที่ชัดเจน ส่งผลให้ชุมชนต่าง ๆ พัฒนาการท่องเที่ยวด้วยวิธีการที่ขาดการวางแผนเชิงระบบและไม่สามารถสร้างความแตกต่างเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประการที่สอง การกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวไม่เท่าเทียม โดยมีเกษตรกรที่อยู่ที่อยู่ประกอบการรายใหญ่และไม่ซึมซับสู่เกษตรกรในชุมชนอย่างเป็นธรรม ประการที่สาม การขาดองค์ความรู้ในการบูรณาการการเกษตรเข้ากับการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้กิจกรรมการท่องเที่ยวไม่สามารถเชื่อมโยงกับฐานการเกษตรที่เข้มแข็ง ประการสุดท้าย การขาดการสนับสนุนด้านโครงสร้างพื้นฐานและการตลาด ทำให้ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชนยังไม่สามารถแข่งขันในตลาดได้อย่างเต็มศักยภาพ บทความวิชาการนี้จึงมุ่งถอดบทเรียนจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายเพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่เหมาะสมกับบริบทของตำบลท่าค้อ อำเภอเมืองนครพนม ซึ่งเป็นชุมชนท่องเที่ยวที่ได้รับมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากกรมการท่องเที่ยวแล้ว และสามารถแก้ไขปัญหาล่าช้าได้อย่างเป็นรูปธรรม ในการจัดทำบทความวิชาการนี้ ผู้เขียนได้ศึกษาดูงานพื้นที่จริงของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเพชรบุรี เพื่อสังเกตกิจกรรมและแนวทางการดำเนินงานต่าง ๆ พร้อมทั้งรวบรวมข้อมูลจากเอกสารวิชาการ รายงานการศึกษา บทความวิชาการ และสถิติที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้ รวมถึงการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบและผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ เพื่อนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนในจังหวัดนครพนมได้อย่างเหมาะสม

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างภาคเกษตรกรรมและภาคการท่องเที่ยว โดย Flanigan และคณะ (2015) ได้ให้คำนิยามว่าเป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวเข้าไปในพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ เรียนรู้ หรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเกษตร ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่การเยี่ยมชมฟาร์ม การเก็บเกี่ยวผลผลิต การเรียนรู้กระบวนการผลิต ไปจนถึงการพักผ่อนในฟาร์ม แนวคิดนี้สอดคล้องกับ Barbieri และคณะ (2016) ที่เน้นว่าการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นกลยุทธ์การกระจายรายได้ของเกษตรกรที่ช่วยเพิ่มความมั่นคงทางเศรษฐกิจและลดความเสี่ยงจากความผันผวนของราคาผลผลิต Tew และ Barbieri (2015) ได้ชี้ให้เห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค ซึ่งช่วยส่งเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับระบบอาหารและ

กระบวนการผลิตทางการเกษตร นักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีแนวโน้มที่จะตระหนักถึงคุณค่าของอาหารและเกษตรกรรมมากขึ้น รวมถึงมีความเต็มใจที่จะจ่ายในราคาที่สูงขึ้นสำหรับผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพและผลดีอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ Sznajder และคณะ (2019) ยังได้เสนอว่าการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาชนบทที่ช่วยรักษามรดกภูมิปัญญาเกษตรกรรม อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ชุมชนเกษตรกรรม แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรจากต่างประเทศเหล่านี้สามารถประยุกต์ใช้กับบริบทไทยได้โดยการผสมผสานกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งจะช่วยให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทยมีความเหมาะสมและยั่งยืนยิ่งขึ้น หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาการท่องเที่ยว หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางการพัฒนาที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระราชทานแก่ปวงชนชาวไทย โดยมีหลักการสำคัญ 3 ประการ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน ภายใต้เงื่อนไขความรู้และคุณธรรม (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560) หลักการนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาการท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ต้องการความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและการอนุรักษ์ทรัพยากร Schipmann และ Qaim (2015) ได้ศึกษาพบว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยึดหลักความพอเพียงช่วยลดความเสี่ยงจากการพึ่งพารายได้จากการท่องเที่ยวมากเกินไป และช่วยให้ชุมชนสามารถรักษาวินัยชีวิตดั้งเดิมไว้ได้ แนวคิดนี้สอดคล้องกับการพัฒนาตามแนวพระราชดำริที่เน้นการพัฒนาเป็นขั้นตอน โดยเริ่มจากการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนก่อนแล้วจึงค่อยๆ ไปสู่การพัฒนาในระดับที่สูงขึ้น ดังพระราชดำรัสที่ว่า "การพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์" ซึ่งหมายความว่าต้องเข้าใจบริบทของพื้นที่และความต้องการที่แท้จริงของประชาชนก่อนที่จะดำเนินการพัฒนา (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2566) การบูรณาการหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรจึงเป็นแนวทางที่เหมาะสมสำหรับบริบทของจังหวัดนครพนมที่มีฐานการเกษตรเข้มแข็งและต้องการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำบลท่าค้อที่มีชุมชนเข้มแข็งและได้รับการรับรองมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนแล้ว ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับการเป็นแหล่งเรียนรู้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้ง 6 แห่ง ได้แก่ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน (ฉะเชิงเทรา) ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย (เพชรบุรี) ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบน (จันทบุรี) ศูนย์ศึกษาพัฒนาภูพาน (สกลนคร) ศูนย์ศึกษาพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ (เชียงใหม่) และศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิภพทอง (นราธิวาส) ถูกจัดตั้งขึ้นตามแนวพระราชดำริเพื่อทำหน้าที่เป็น "พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต" (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2566) วัตถุประสงค์หลักของศูนย์ศึกษาการพัฒนาประกอบด้วย 5 ประการ ได้แก่ การศึกษา ค้นคว้า ทดลอง วิจัยเพื่อหาแนวทางพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม การแลกเปลี่ยนสื่อสารระหว่างนักวิชาการ นักปฏิบัติ และประชาชน การพัฒนาแบบผสมผสานตามแนวคิดสหวิทยาการ การประสานงานระหว่างส่วนราชการ และการเป็นศูนย์บริการแบบเบ็ดเสร็จ (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2566) แนวคิดการเป็นศูนย์บริการแบบเบ็ดเสร็จนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Richards (2021) เกี่ยวกับการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้แบบครบวงจรที่ช่วยให้ผู้เข้าชมได้รับความรู้รอบด้านในพื้นที่เดียว หลักการและแนวทางการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ รวมถึงตำบลท่าค้อ อำเภอเมืองนครพนม ที่มีศักยภาพในการเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและการเกษตรริมฝั่งโขง การท่องเที่ยวโดยชุมชนและการมีส่วนร่วม การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผน บริหารจัดการ และได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว โดย UNWTO (2023) ได้กำหนดกรอบแนวคิดว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องมีลักษณะสำคัญคือชุมชนเป็นเจ้าของและผู้ตัดสินใจ รายได้กระจายสู่คนในพื้นที่อย่างเป็นธรรม และมีการอนุรักษ์ทรัพยากรทาง

วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมควบคู่กัน แนวคิดนี้สอดคล้องกับ Goodwin และ Santilli (2020) ที่เน้นว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ประสบความสำเร็จต้องสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนสามารถควบคุมทิศทางการพัฒนาได้ด้วยตนเองและลดการรั่วไหลของรายได้ออกนอกพื้นที่ Tasci และคณะ (2023) ได้อธิบายว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอนตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงาน และการประเมินผล เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและความมุ่งมั่นในการรักษาทรัพยากรที่สร้างรายได้ให้แก่ชุมชน เมื่อชุมชนได้รับการฝึกอบรมอย่างเหมาะสมและมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว จะช่วยสร้างประสบการณ์ที่มีความแท้จริง สนับสนุนการอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเสริมสร้างพลังให้แก่ชุมชนในการเป็นเจ้าของและบริหารจัดการการท่องเที่ยวด้วยตนเอง แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนสากลนี้เมื่อนำมาประยุกต์ใช้กับบริบทไทย โดยเฉพาะในพื้นที่ตำบลท่าค้อที่ได้รับมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนแล้ว จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและทำให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีความยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

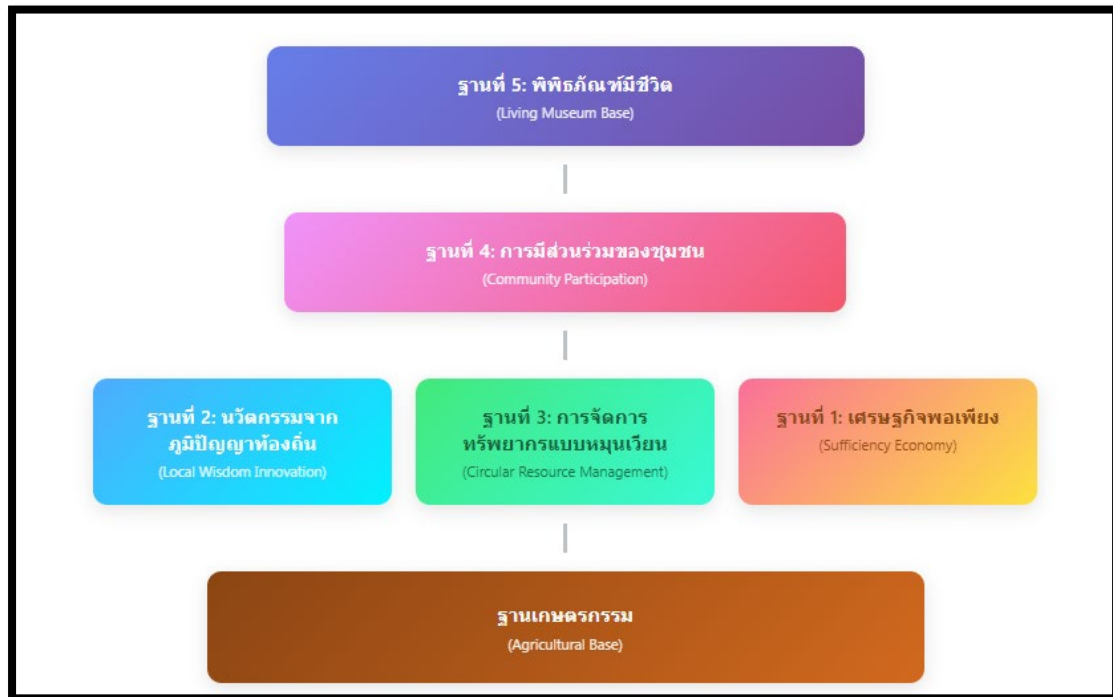
การวิเคราะห์และสังเคราะห์

บทเรียนจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการพัฒนาแบบบูรณาการที่ใช้การเกษตรเป็นฐานแล้วต่อยอดสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยว จากการศึกษาดูงานพบว่าศูนย์แห่งนี้มีจุดเด่นสำคัญหลายประการที่สามารถถอดเป็นบทเรียนเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน การพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ศูนย์ห้วยทรายได้นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการพัฒนาโดยเริ่มจากการจัดการดิน น้ำ ป่า อย่างเป็นระบบก่อน จากนั้นจึงต่อยอดสู่การทำเกษตรผสมผสานในรูปแบบ "ทำน้อยได้มาก" ซึ่งเป็นหัวใจของเกษตรทฤษฎีใหม่ แนวทางนี้สะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาที่เป็นไปตามขั้นตอน โดยสร้างความเข้มแข็งด้านการเกษตรให้มั่นคงก่อนแล้วจึงขยายผลไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับแนวพระราชดำริที่ว่าพัฒนาต้องทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งก่อนแล้วจึงพัฒนาต่อไปให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ การสร้างนวัตกรรมจากภูมิปัญญาท้องถิ่น สิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่งคือการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาเป็นนวัตกรรมที่สร้างมูลค่าเพิ่ม เช่น การผลิตถ่านชีวภาพแล้วแปรรูปเป็นถ่านอัดแท่ง ก้อนดุกกลิน และขนมเค้กชาโคล ซึ่งเป็นการต่อยอดจากของเหลือใช้ให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ แนวคิดนี้สอดคล้องกับหลักการ Zero Waste และ Green Project ที่เน้นการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและไม่เหลือของเสียให้สิ้นเปลือง ซึ่ง Duxbury และคณะ (2020) ได้ชี้ให้เห็นว่าการสร้างมูลค่าเพิ่มจากทรัพยากรท้องถิ่นเป็นกลยุทธ์สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่ยั่งยืน การจัดการทรัพยากรแบบหมุนเวียน ศูนย์ห้วยทรายได้นำหลักการปลูกหมุนเวียนและผสมผสานมาใช้อย่างเป็นระบบ เช่น การปลูกผักบุ้งหมุนเวียน 24 แปลงในรอบ 24 วัน การปลูกอ้อยเพื่อขายลำและแปรรูป การเลี้ยงไก่บนพื้น การปลูกผักบนโต๊ะ และการปลูกไม้ผลร่วมกับไม้เศรษฐกิจ ทั้งหมดนี้สะท้อนถึงการจัดการพื้นที่อย่างชาญฉลาดที่ใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนที่ OECD (2022) ได้เน้นย้ำว่าเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาอย่างยั่งยืน การมีส่วนร่วมของชุมชน การบริหารจัดการของศูนย์ห้วยทรายเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ทั้งการวางแผน การดูแลทรัพยากร และการจัดการผลผลิต ซึ่งทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างภาครัฐกับประชาชนและสร้างความเป็นเจ้าของร่วมในพื้นที่พัฒนา แนวทางนี้ถือเป็นปัจจัยสำคัญของความยั่งยืนในระยะยาวตามที่ Tasci และคณะ (2023) ได้กล่าวไว้ว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหัวใจสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ประสบความสำเร็จ การเป็นพหิภพธัมมีชีวิต ศูนย์ห้วยทรายทำหน้าที่เป็น "พหิภพธัมมีชีวิต" ที่ประกอบด้วย 6 ศูนย์เรียนรู้ย่อยครอบคลุมทั้งเกษตร ทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้แบบ One Stop Service ที่ทุกภาค

ส่วนสามารถเข้ามาเรียนรู้และนำกลับไปปรับใช้ได้จริง แนวคิดนี้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาที่ต้องการเป็นศูนย์บริการแบบเบ็ดเสร็จที่ผู้สนใจหรือเกษตรกรจะได้รับความรู้รอบด้านและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที การสังเคราะห์โมเดลการท่องเที่ยวเชิงเกษตร จากการศึกษาและถอดบทเรียนจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย สามารถสังเคราะห์ออกมาเป็น "โมเดลเกษตรนำ ท่องเที่ยวตาม" (Agriculture-First Agritourism Model) ซึ่งประกอบด้วย 5 ฐานที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิด: โมเดลเกษตรนำ ท่องเที่ยวตาม (Agriculture-First Agritourism Model)

ฐานที่ 1 ฐานเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Base) เป็นรากฐานสำคัญที่สุดของโมเดลนี้ โดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ประกอบด้วยความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน ภายใต้เงื่อนไขความรู้และคุณธรรม ฐานนี้เน้นการพัฒนาระบบเกษตรกรรมให้มั่นคงก่อนโดยเริ่มจากการจัดการดิน น้ำ ป่า อย่างเป็นระบบ แล้วต่อยอดสู่เกษตรทฤษฎีใหม่แบบ "ทำน้อยได้มาก" หลักการสำคัญคือการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ก่อนที่จะขยายผลไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับแนวพระราชดำริที่เน้นการพัฒนาตามขั้นตอนและความพร้อมของพื้นที่

ฐานที่ 2 ฐานนวัตกรรมจากภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom Innovation Base) เป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาเป็นนวัตกรรมที่สร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลผลิตทางการเกษตร ฐานนี้ยึดหลักการ Zero Waste และ Green Project ที่เน้นการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและไม่เหลือของเสีย ตัวอย่างจากศูนย์ห้วยทรายคือการผลิตถ่านชีวภาพแล้วแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์หลากหลาย เช่น ถ่านอัดแท่ง ก้อนดูดกลิ่น และขนมเค้กชาโคล ซึ่งเป็นการต่อยอดจากของเหลือใช้ให้กลายเป็นสินค้าที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจและสร้างเอกลักษณ์ให้แก่พื้นที่

ฐานที่ 3 ฐานการจัดการทรัพยากรแบบหมุนเวียน (Circular Resource Management Base) เป็นการนำหลักการปลูกหมุนเวียนและผสมผสานมาใช้อย่างเป็นระบบเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดจากพื้นที่โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ฐานนี้เน้นการจัดการพื้นที่อย่างชาญฉลาดผ่านการปลูกพืชหมุนเวียน การทำเกษตรผสมผสาน และการใช้ประโยชน์จาก

ทรัพยากรอย่างครบวงจร ตัวอย่างจากศูนย์ห้วยทราย ได้แก่ การปลูกผักบุงหมื่นเวียน 24 แปลงใน 24 วัน การปลูกอ้อยเพื่อขายลำและแปรรูป และการปลูกไม้ผลร่วมกับไม้เศรษฐกิจ

ฐานที่ 4 ฐานการมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation Base) เป็นหัวใจสำคัญที่เชื่อมโยงทุกฐานเข้าด้วยกัน โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงาน การดูแลทรัพยากร และการจัดการผลผลิต ฐานนี้สร้างการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน รวมถึงสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของในพื้นที่พัฒนา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความมุ่งมั่นในการรักษาทรัพยากรและความยั่งยืนในระยะยาว

ฐานที่ 5 ฐานพิพิธภัณฑ์มีชีวิต (Living Museum Base) เป็นฐานสูงสุดที่บูรณาการทุกฐานเข้าด้วยกันเพื่อพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้แบบ One Stop Service ที่นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริงในทุกมิติ ฐานนี้เปลี่ยนพื้นที่เกษตรกรรมให้กลายเป็น “พิพิธภัณฑ์มีชีวิต” ที่ครอบคลุมทั้งเกษตร ทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาชุมชน โดยนักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสวิถีชีวิต มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเกษตร เรียนรู้การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และรับรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างครบถ้วน

การบูรณาการโมเดล 5 ฐาน

การบูรณาการโมเดล 5 ฐานนี้แสดงให้เห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ประสบความสำเร็จต้องพัฒนาอย่างเป็นลำดับขั้นตอนจากฐานล่างขึ้นสู่ฐานบน โดยฐานเศรษฐกิจพอเพียงทำหน้าที่เป็นรากฐานที่มั่นคงให้แก่ทั้งระบบ เมื่อฐานการเกษตรเข้มแข็งแล้วจึงสามารถต่อยอดสู่การสร้างนวัตกรรมและการจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ขณะที่ฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนทำหน้าที่เชื่อมโยงทุกฐานเข้าด้วยกันและสร้างความยั่งยืนในระยะยาว ท้ายที่สุดฐานพิพิธภัณฑ์มีชีวิตจะเป็นผลลัพธ์สูงสุดที่บูรณาการการเกษตรเข้ากับการท่องเที่ยวอย่างสมบูรณ์ หลักการสำคัญของโมเดลนี้คือ “เกษตรนำ ท่องเที่ยวตาม” ซึ่งหมายความว่า การท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ยั่งยืนต้องวางรากฐานจากการเกษตรที่เข้มแข็งก่อนแล้วจึงบูรณาการการท่องเที่ยวเข้าไปเป็นกิจกรรมเสริมที่สร้างมูลค่าเพิ่ม มิใช่การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยละเลยฐานการเกษตร ซึ่งอาจนำไปสู่ความไม่ยั่งยืนและการสูญเสียอัตลักษณ์ของชุมชนเกษตรกรรม แนวทางนี้สอดคล้องกับ Flanigan และคณะ (2015) ที่พบว่า การท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ประสบความสำเร็จต้องรักษาสมดุลระหว่างกิจกรรมการเกษตรและกิจกรรมการท่องเที่ยว

การประยุกต์ใช้โมเดลกับจังหวัดนครพนม

ตำบลท่าค้อ อำเภอเมืองนครพนม มีความเหมาะสมอย่างยิ่งในการนำโมเดลเกษตรนำ ท่องเที่ยวตามมาประยุกต์ใช้ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความพร้อมและศักยภาพหลายประการ ประการแรก ตำบลท่าค้อเป็นชุมชนท่องเที่ยวที่ได้รับมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากกรมการท่องเที่ยวแล้ว แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีความเข้มแข็งและพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวตามมาตรฐานที่กำหนด ประการที่สอง พื้นที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นในฐานะเมืองมรดกนครโบราณริมฝั่งโขง ซึ่งเป็นจุดขายสำคัญที่สามารถบูรณาการเข้ากับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรได้อย่างลงตัว ประการที่สาม ชุมชนในตำบลท่าค้อมีฐานการเกษตรที่เข้มแข็ง มีภูมิปัญญาการทำนา การปลูกพืชสวน และการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรที่สืบทอดมาหลายชั่วอายุคน เมื่อนำแนวคิดจากต่างประเทศมาประยุกต์ใช้กับบริบทของตำบลท่าค้อพบว่าแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่เน้นการสร้างประสบการณ์และการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวสามารถผสมผสานกับวิถีชีวิตริมฝั่งโขงและอัตลักษณ์วัฒนธรรมมรดกนครได้อย่างกลมกลืน โดยการพัฒนาสามารถดำเนินการตามโมเดล 5 ฐานดังนี้

สำหรับฐานที่ 1 ฐานเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนควรเริ่มจากการพัฒนาระบบเกษตรกรรมให้มั่นคงตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรดินและน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงอย่างเหมาะสม เน้นการสร้าง ความมั่นคงด้านอาหารในครัวเรือนก่อนแล้วจึงค่อยต่อยอดสู่การผลิตเพื่อจำหน่าย

สำหรับฐานที่ 2 ฐานนวัตกรรมจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรส่งเสริมให้ชุมชนนำภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในตำบลท่าค้อมาพัฒนาเป็นนวัตกรรมที่สร้างมูลค่าเพิ่ม เช่น การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรตามตำรับโบราณของเมืองมรุกขนคร การผลิตสมุนไพรท้องถิ่น การทำหัตถกรรมจากวัสดุธรรมชาติ หรือการพัฒนาอาหารพื้นถิ่นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ ซึ่งจะช่วยสร้างความแตกต่างและดึงดูดนักท่องเที่ยวที่สนใจวัฒนธรรมท้องถิ่น

สำหรับฐานที่ 3 ฐานการจัดการทรัพยากรแบบหมุนเวียน ควรส่งเสริมการทำเกษตรผสมผสานและการปลูกพืชหมุนเวียนที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศและดินของพื้นที่ริมฝั่งโขง การใช้ประโยชน์จากพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รวมถึงการนำของเหลือใช้ทางการเกษตรมาสร้างมูลค่าตามแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน

สำหรับฐานที่ 4 ฐานการมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลท่าค้อมีความได้เปรียบในเรื่องนี้เป็นชุมชนท่องเที่ยวที่ได้รับมาตรฐานแล้ว แสดงว่ามีกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ดีอยู่แล้ว ควรพัฒนาต่อยอดโดยการเสริมสร้างความรู้และทักษะด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตร การจัดการกลุ่มหรือสหกรณ์เพื่อบริหารจัดการผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนกับภาครัฐและภาคเอกชน

สำหรับฐานที่ 5 ฐานพิพิธภัณฑ์มีชีวิต ควรพัฒนาตำบลท่าค้อให้เป็น "พิพิธภัณฑ์มีชีวิต" ที่นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้ทั้งวิถีเกษตรกรรมและวัฒนธรรมเมืองมรุกขนครโบราณผ่านประสบการณ์จริง การออกแบบเส้นทางการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงพื้นที่เกษตรกรรม แหล่งโบราณคดี วัดวาอาราม และแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น จะช่วยสร้างประสบการณ์ที่หลากหลายและมีความหมายให้แก่นักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ (Learning Tourism) ตามแนวคิดของโมเดลนี้เหมาะสมอย่างยิ่งกับบริบทของตำบลท่าค้อที่มีทั้งความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความเข้มแข็งด้านการเกษตร นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริงในพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชน ซึ่งมีเอกลักษณ์และภูมิปัญญาที่เป็นมรดกของเมืองมรุกขนครโบราณ การพัฒนาในลักษณะนี้จะช่วยกระจายผลประโยชน์สู่ชุมชนอย่างทั่วถึงและส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นไปพร้อมกัน ซึ่งสอดคล้องกับ Phelan และ Sharpley (2021) ที่เน้นว่าการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ประสบความสำเร็จต้องสร้างคุณค่าที่แท้จริงให้แก่ทั้งนักท่องเที่ยวและชุมชนเจ้าบ้าน

ข้อสรุปและข้อเสนอแนะ

ข้อสรุป

ภาพที่ 2 แผนภาพโมเดลเกษตรน้ำ ท่องเที่ยวตาม แสดงความสัมพันธ์ระหว่างฐานต่าง ๆ

การถอดบทเรียนจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริได้ให้ข้อค้นพบสำคัญสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน หลักการสำคัญที่สุดคือการวางรากฐานด้านการเกษตรให้มั่นคงก่อนแล้วจึงบูรณาการการท่องเที่ยวเข้าไปเป็นกิจกรรมเสริมที่สร้างมูลค่าเพิ่ม แนวทางนี้สอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอนและมีความพอประมาณ โมเดลเกษตรน้ำ ท่องเที่ยวตามที่สังเคราะห์ขึ้นประกอบด้วย 5 ฐานที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ ได้แก่ ฐานเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นความสมดุลและความยั่งยืน ฐานนวัตกรรมจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิต ฐานการจัดการทรัพยากรแบบหมุนเวียนที่ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอนของการพัฒนา และฐานพิพิธภัณฑ์มีชีวิตที่ให้ผู้มาเยือนเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง สำหรับตำบลท่าค้อ อำเภอเมืองนครพนม ซึ่งเป็นชุมชนท่องเที่ยวที่ได้รับมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากกรมการท่องเที่ยวและมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเมืองมรุกขนครโบราณริมฝั่งโขง โมเดลนี้สามารถนำมาปรับใช้ได้อย่างเหมาะสมผ่านการพัฒนาชุมชนเกษตรกรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การส่งเสริมการสร้างมูลค่าเพิ่มจากภูมิปัญญาท้องถิ่น และการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน ทั้งหมดนี้จะช่วยให้การท่องเที่ยวเชิงเกษตรของตำบลท่าค้อเกิดความยั่งยืนทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

ข้อค้นพบหลัก (Key Findings)

จากการศึกษาได้ข้อค้นพบหลัก 3 ประการดังนี้

1. ปัจจัยความสำเร็จ 5 ด้าน การศึกษาพบว่าศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายประสบความสำเร็จเนื่องจากมีการพัฒนาครบทั้ง 5 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจพอเพียง ด้านนวัตกรรมจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการจัดการทรัพยากรแบบหมุนเวียน ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน และด้านพิพิธภัณฑ์มีชีวิต โดยการพัฒนาเป็นไปตามลำดับขั้นตอนและมีความเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ด้านเหล่านี้ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ แต่ต้องบูรณาการเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดความยั่งยืน
2. หลักการ "เกษตรนำ ท่องเที่ยวตาม" การท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ยั่งยืนต้องวางรากฐานจากการเกษตรที่เข้มแข็งก่อนแล้วจึงบูรณาการการท่องเที่ยวเข้าไปเป็นกิจกรรมเสริม มิใช่การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยละเลยฐานการเกษตร ซึ่งอาจนำไปสู่ความไม่ยั่งยืนและการสูญเสียอัตลักษณ์ของชุมชนเกษตรกรรม หลักการนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอนและให้ความสำคัญกับฐานการเกษตรก่อนเสมอ
3. ความเชื่อมโยงระหว่างการฟื้นฟูทรัพยากร-เกษตร-การท่องเที่ยว การศึกษาพบว่าการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่สุด เมื่อทรัพยากรมีความอุดมสมบูรณ์แล้วจึงสามารถพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืน และเมื่อการเกษตรเข้มแข็งแล้วจึงสามารถต่อยอดสู่การท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ที่สร้างมูลค่าเพิ่มได้อย่างเป็นธรรมชาติ ความเชื่อมโยงแบบเป็นระบบนี้เป็นกุญแจสำคัญของความยั่งยืนและเป็นบทเรียนสำคัญที่ตำบลท่าค้อสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้

ข้อเสนอแนะ

สำหรับการนำโมเดลเกษตรนำ ท่องเที่ยวตามไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนตำบลท่าค้อ อำเภอเมืองนครพนม มีข้อเสนอแนะสำคัญหลายประการดังนี้

ในด้านการพัฒนาฐานการเกษตร ชุมชนควรเริ่มจากการพัฒนาระบบเกษตรกรรมให้มีความมั่นคงก่อนโดยนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้ รวมถึงการจัดการดิน น้ำ และทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นระบบ เมื่อฐานการเกษตรมีความเข้มแข็งแล้วจึงค่อยต่อยอดสู่การท่องเที่ยว ควรมีการสำรวจและประเมินศักยภาพของพื้นที่เกษตรกรรมในชุมชนเพื่อวางแผนการพัฒนาอย่างเหมาะสม

ในด้านการสร้างมูลค่าเพิ่ม ควรส่งเสริมให้ชุมชนพัฒนานวัตกรรมจากภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยนำแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนและ Zero Waste มาประยุกต์ใช้ การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรและการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากวัสดุเหลือใช้สามารถสร้างรายได้เสริมและลดการสูญเสียทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่สะท้อนอัตลักษณ์ของเมืองมรุกขนครจะช่วยสร้างความแตกต่างและดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มากยิ่งขึ้น

ในด้านการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ควรพัฒนาชุมชนเกษตรกรรมตำบลท่าค้อให้เป็น "พิพิธภัณฑ์มีชีวิต" ที่นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริงทั้งด้านเกษตรกรรมและวัฒนธรรม โดยจัดทำเส้นทางการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงพื้นที่เกษตรกรรม แหล่งโบราณคดี และแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น พร้อมทั้งพัฒนาวิทยากรท้องถิ่นที่สามารถถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์แก่ผู้มาเยือนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ควรส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนาตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงาน และการประเมินผล เพื่อสร้างความรู้สึกรับผิดชอบและความมุ่งมั่นในการรักษาทรัพยากร รวมถึงการจัดตั้งกลไกการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรมแก่สมาชิกในชุมชน ควรใช้ประโยชน์จากการที่ชุมชนได้รับมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนแล้วเป็นจุดแข็งในการพัฒนาต่อยอด

ในด้านการประสานงานและบูรณาการ ควรส่งเสริมความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยนำแนวทางการประสานงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาที่มีการบูรณาการหน่วยงานต่าง ๆ มากกว่า 10 กรมมาเป็นต้นแบบ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่แข็งแกร่งจะช่วยให้การพัฒนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

ข้อจำกัดในการนำไปใช้ แม้ว่าโมเดลที่พัฒนาขึ้นจะมีความเหมาะสมกับบริบทของตำบลท่าค้อ แต่ก็ยังมีข้อจำกัดบางประการที่ต้องคำนึงถึง ได้แก่ ความแตกต่างของบริบทพื้นที่ระหว่างศูนย์ห้วยทรายในภาคกลางกับตำบลท่าค้อในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีสภาพภูมิอากาศและลักษณะดินที่แตกต่างกัน ความพร้อมด้านงบประมาณและบุคลากรของชุมชน และระยะเวลาในการพัฒนาที่อาจต้องใช้เวลาหลายปีจึงจะเห็นผลชัดเจน การนำไปปรับใช้จึงต้องคำนึงถึงบริบทเฉพาะของพื้นที่และมีความยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม

องค์ความรู้ใหม่และการนำไปใช้ประโยชน์

องค์ความรู้ใหม่

บทความวิชาการนี้ได้นำเสนอ "โมเดลเกษตรนำ ท่องเที่ยวตาม" (Agriculture-First Agritourism Model) ที่มีลักษณะเฉพาะและแตกต่างจากแนวคิดที่มีอยู่เดิมในหลายประการ กรอบแนวคิดที่พัฒนาขึ้นนี้ยึดหลักการ "เกษตรนำ ท่องเที่ยวตาม" ซึ่งหมายความว่า การท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ยั่งยืนต้องวางรากฐานจากการเกษตรที่เข้มแข็งก่อนแล้วจึงบูรณาการการท่องเที่ยวเข้าไปเป็นกิจกรรมเสริม มิใช่การพัฒนาการท่องเที่ยวแล้วหวังว่าจะช่วยพัฒนาการเกษตรตามมา ความแตกต่างสำคัญจากแนวคิดเดิมคือการผสานหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้ากับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างเป็นระบบ โดยโมเดลนี้เน้นการพัฒนาเป็นขั้นตอนตามความพร้อมของชุมชนและการสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาศรษฐกิจกับการอนุรักษ์ทรัพยากร ซึ่งเป็นการผสมผสานภูมิปัญญาตะวันออกเข้ากับแนวคิดการท่องเที่ยวสากล นอกจากนี้โมเดลนี้ยังได้บูรณาการแนวคิด "ฟิสิกส์ที่มีชีวิต" เข้ากับการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ (Learning Tourism) ซึ่งเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริงในพื้นที่เกษตรกรรม มิใช่เพียงการเยี่ยมชมแบบผิวเผิน แนวคิดนี้สามารถสร้างประสบการณ์ที่มีความหมายและมูลค่าเพิ่มให้แก่นักท่องเที่ยว ขณะเดียวกันก็ช่วยถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ชุมชน

การนำไปใช้ประโยชน์

โมเดลเกษตรนำ ท่องเที่ยวตามที่พัฒนาขึ้นจากการถอดบทเรียนศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนในพื้นที่อื่น ๆ ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนที่มีฐานการเกษตรที่หลากหลายและมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถพัฒนาเป็นจุดขายด้านการท่องเที่ยว สำหรับหน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวและการเกษตร โมเดลนี้สามารถใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ยั่งยืน โดยเน้นการสร้างความเข้มแข็งให้ฐานการเกษตรก่อนแล้วจึงต่อยอดสู่การท่องเที่ยว สำหรับชุมชนที่ต้องการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยเฉพาะตำบลท่าค้อที่ได้รับมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนแล้ว บทเรียนจากศูนย์ห้วยทรายให้แนวทางที่ชัดเจนในการดำเนินการเป็นขั้นตอน ตั้งแต่การพัฒนากระบวนเกษตรกรรม การสร้างนวัตกรรมจากภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดทำแหล่งเรียนรู้ ไปจนถึงการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ ชุมชนสามารถนำแนวทางเหล่านี้ไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของตนเอง สำหรับนักวิชาการและนักวิจัย โมเดลนี้สามารถใช้เป็นฐานในการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในบริบทของประเทศไทย รวมถึงการพัฒนาตัวชี้วัดความสำเร็จและความยั่งยืนของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2566). แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2566–2570). กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2566). ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. สำนักงาน กปร.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2568). สถิติผู้เข้าเยี่ยมชมศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. สำนักงาน กปร.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- Barbieri, C., Xu, S., Gil-Arroyo, C., & Rich, S. R. (2016). Agritourism, farm visit, or...? A branding assessment for recreation on farms. *Journal of Travel Research*, 55(8), 1094–1108.
- Duxbury, N., Carvalho, C., & Vinagre de Castro, T. (2020). *Cultural sustainability, art and community engagement*. Routledge.
- Flanigan, S., Blackstock, K., & Hunter, C. (2015). Generating public and private benefits through understanding what drives different types of agritourism. *Journal of Rural Studies*, 41, 129–141.
- Goodwin, H., & Santilli, R. (2020). *Community-based tourism: A success? Responsible Tourism Partnership*.
- OECD. (2022). *Local cultural and creative economies: Strategies for sustainable development*. OECD Publishing.
- Phelan, C., & Sharpley, R. (2021). Exploring entrepreneurial skills and competencies in farm tourism. *Journal of Rural Studies*, 84, 79–90.
- Richards, G. (2021). *Rethinking cultural tourism: New perspectives on theory and practice*. Edward Elgar Publishing.
- Schipmann, C., & Qaim, M. (2015). Supply chain differentiation and smallholder development: Evidence from Thailand. *Journal of Development Studies*, 51(5), 571–586.
- Sznajder, M., Przeborska, L., & Scrimgeour, F. (2019). *Agritourism* (2nd ed.). CABI.
- Tasci, A. D. A., Semrad, K. J., & Yilmaz, S. S. (2023). *Community-based tourism: Theory and practice*. Emerald Publishing.
- Tew, C., & Barbieri, C. (2015). The perceived benefits of agritourism: The provider's perspective. *Tourism Management*, 33(1), 215–224.
- UNWTO. (2023). *Global report on community-based tourism*. UN World Tourism Organization.